

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурадов Мансур Бобомурадович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариёва Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. KIRISH SO‘ZI	6
2. Bekturodov Mansur O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY O‘ZGARISHLARNI ANGLASH VA BOSHQARISHDA SOTSIOLOGIYANING O‘RNI.....	8
3. Рахимова Нигина УДИВИТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА, САМЫЙ ЛУЧШИЙ ЧЕЛОВЕК, НАСТОЯЩИЙ УЧИТЕЛЬ.....	12
4. Matibaev Toshpo‘lat KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA DEPUTATLIK NAZORATI VA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING IJTIMOY MEKANIZMLARI.....	18
5. Латипова Нодира ЗНАНИЕ НЕ УБЫВАЕТ, КОГДА ИМ ДЕЛЯТСЯ: ПРОФЕССОР МАЙЯ ХАБИБОВНА ГАНИЕВА – НАСТАВНИК НАУЧНЫХ ПОКОЛЕНИЙ.....	27
6. Seitov Azamat TRIBAL STRUCTURES AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH, KARAKALPAK, KYRGYZ, TAJIK AND UZBEK CONTEXTS.....	38
7. Якубов Ильдар РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	46
8. Parmanov Farxod ETNOMADANIY MIGRATSION JARAYONLARNING SOTSIMADANIY XUSUSIYATLARI.....	55
9. Seitova Zuhra JÁMIYETLIK TURMISTÍN TÚRLI TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWINÍN AQIBETLERI.....	64
10. Abdusalilov Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOY- PSIXOLIGIK JIHATLARI.....	70
11. Kulbekova Nasiba INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG‘UNLIGI.....	79
12. Хасанова Мавлюда ЧУСТВИТЕЛЬНОСТЬ ДУХОВНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	86
13. Kamalova Khatira JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLIGI BOLGAN STUDENTLERDIN INKLYUZIV TALIM ALIWININ SHOLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHARAYATLARI....	92

14. Reshetnikov Ivan FAMILY AND THE TRANSMISSION OF TRADITIONS IN THE FESTIVE CULTURE OF UZBEKISTAN.....	101
15. Nurullayeva Umida AHOLINING IJTIMOIIY KAYFIYATINI BAHOLASHDA MIQDORIIY VA SIFATIIY KO'RSATKICHLAR INTEGRATSIYALASHUVINING METODOLOGIK TAHLILI.....	110
16. Navro'zov Oybek TA'LIM, TARBIYA VA MADANIYAT: TARIX VA ZAMONAVIYLIK.....	119
17. Ermatova Gulsanam IJTIMOIIY ISHDA PROFILAKTIKA VA REABILITATSIYA FAOLIYATINING ILMIY ASOSLARI.....	126
18. Abdugaffarova Ozoda UYUSHMAGAN YOSHLARNI IJTIMOIIY FAOLLASHTIRISH MEXANIZMLARI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA.....	135
19. Buronova Sitora «INSON» IJTIMOIIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOIIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOIIY MEXANIZMLARI.....	144
20. Umarova Nargiza YANGI O'ZBEKISTONDA DAVLAT YOSHLAR SIYOSATINING YOSHLAR QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI INSTITUTSIONAL ROLI.....	156
21. Saribaeva N. ZAMONAVIY JAMIYATDA JAMOATCHILIK FIKRI BILAN ISHLASH: DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI HAMKORLIGI.....	162
22. Mamadaliyeva Nargiza O'ZGARUVCHAN SOTSIOMADANIY MUHITDA SHAXSNING QADRIYAT YO'NALISHLARI VA RUHIY SALOMATLIGI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	169
23. Niyazova Olga STUDENTLERDIN DENE TARBIYASI HAM SPORT TARAWINDAGI BILIMLENDIRIW PROCESSIN SHOLKEMLESTIRIWDI JETILISTIRIW: SOCIOLOGIYALIQ BASQARIW MODELI.....	175
24. Сеитов Тимур ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНДИКАТОР АРТИКУЛИРОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗАПРОСОВ.....	190
25. Kulbekova Nasiba YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI.....	199
26. Buronova Sitora «PROAKTIV IJTIMOIIY ISH» TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUV.....	207
27. Qudratov Shohrux SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING NOGIRONLAR IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	218

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Buronova Sitora,

UzMU mustaqil tadqiqotchisi

e-mail:: sitoraburonova22@gmail.com

«INSON» IJTIMOYIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOYIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOYIY MEXANIZMLARI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.00000000>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada «Inson» ijtimoiy xizmatlar markazlarida proaktiv ijtimoiy ishni tashkil etishning institutsional va ijtimoiy mexanizmlari tadqiq etilgan. Proaktiv yondashuvning reaktiv tizimdan farqli jihatlari, aholining ijtimoiy ehtiyojlarini erta aniqlash, xatar guruhlarini segmentlash, keys-menejment va manzilli ijtimoiy xizmatlarni tashkil etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, integratsiyalashgan ijtimoiy himoya axborot tizimining idoralararo ma'lumot almashinuvi va ijtimoiy xatarlarni aniqlashdagi o'rni tahlil qilingan. Maqolada mahalla darajasidagi ijtimoiy xodimlarning dala faoliyati, oilalarni kompleks baholash, individual ijtimoiy rehabilitatsiya rejalarini ishlab chiqish hamda monitoring va baholash mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan. Nogironligi bo'lgan shaxslar, keksalar, bolalar va og'ir ijtimoiy vaziyatga tushgan oilalar uchun proaktiv xizmat ko'rsatishning o'ziga xos yo'nalishlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari proaktiv va raqamlashtirilgan yondashuv ijtimoiy xizmatlarning tezkorligi, manzilliligi va samaradorligini oshirish, ijtimoiy xavflarning oldini olish hamda aholining o'z-o'zini ta'minlash imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: proaktiv ijtimoiy ish, «Inson» ijtimoiy xizmatlar markazlari, institutsional mexanizm, ijtimoiy mexanizm, keys-menejment, ijtimoiy xatar, ijtimoiy zaiflik, ijtimoiy xizmatlar, raqamlashtirish, erta aralashuv, mahalla, ijtimoiy xodim.

Буронова Ситора,

Независимый исследователь НУУз

e-mail:: sitoraburonova22@gmail.com

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОАКТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ЦЕНТРАХ СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ «ИНСОН»

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются институциональные и социальные механизмы организации проактивной социальной работы в центрах социальных услуг «Инсон». Раскрываются особенности перехода от реактивной модели социальной поддержки к проактивному подходу, основанному на раннем выявлении социальных потребностей населения, сегментации групп риска, кейс-менеджменте и предоставлении адресных социальных услуг. Особое внимание уделено роли интегрированной информационной системы социальной защиты в межведомственном обмене данными и автоматизированном выявлении социальных рисков.

Рассматриваются деятельность социальных работников на уровне махалли, комплексная оценка состояния семей, разработка индивидуальных планов социальной реабилитации, а также механизмы мониторинга и оценки результативности социальных услуг. Отдельно анализируются особенности проактивного обслуживания лиц с инвалидностью, пожилых людей, детей и семей, оказавшихся в трудной жизненной ситуации. Результаты исследования показывают, что проактивная и цифровизированная модель способствует повышению оперативности, адресности и эффективности социальных услуг, предупреждению социальных рисков, снижению социальной уязвимости и расширению возможностей семей к самостоятельному обеспечению.

Ключевые слова: проактивная социальная работа, центры социальных услуг «Инсон», институциональный механизм, социальный механизм, кейс-менеджмент, социальные риски, социальная уязвимость, социальные услуги, цифровизация, раннее вмешательство, махалля, социальный работник.

Buronova Sitora,

Independent Researcher at the NU of Uzbekistan

e-mail: sitoraburonova22@gmail.com

INSTITUTIONAL AND SOCIAL MECHANISMS FOR ORGANIZING PROACTIVE SOCIAL WORK IN “INSON” SOCIAL SERVICE CENTERS

ABSTRACT

This article examines the institutional and social mechanisms for organizing proactive social work in “Inson” social service centers. It explores the transition from a reactive model of social support to a proactive approach based on the early identification of social needs, risk-group segmentation, case management, and targeted social services. Particular attention is paid to the role of the Integrated Social Protection Information System in interagency data exchange and the automated identification of social risks. The study also considers the fieldwork of social workers at the mahalla level, comprehensive family assessment, the development of individual social rehabilitation plans, and mechanisms for monitoring and evaluating the effectiveness of social services. Special attention is given to proactive service delivery for persons with disabilities, older people, children, and families experiencing difficult social circumstances. The findings demonstrate that a proactive and digitalized model can improve the timeliness, targeting, and effectiveness of social services, prevent social risks, reduce social vulnerability, and strengthen families' capacity for self-sufficiency.

Keywords: proactive social work, “Inson” social service centers, institutional mechanism, social mechanism, case management, social risks, social vulnerability, social services, digitalization, early intervention, mahalla, social worker.

KIRISH

Bugungi kunda aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlash, ijtimoiy xizmatlarning manzilliligi va samaradorligini oshirish hamda aholining ijtimoiy ehtiyojlarini o'z vaqtida aniqlash davlat ijtimoiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy muammolarning murakkablashib borishi, aholining turli qatlamlarida ijtimoiy xavf va zaiflik holatlarining yuzaga kelishi mavjud ijtimoiy xizmat ko'rsatish tizimini takomillashtirishni talab etmoqda. Ayniqsa, yordamga muhtoj shaxs yoki oilaning o'zi murojaat qilganidan keyingina xizmat ko'rsatishga asoslangan an'anaviy reaktiv yondashuv ijtimoiy muammolarni erta aniqlash va ularning chuqurlashuvining oldini olish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy muammolarni oldindan aniqlash, ehtimoliy xavf guruhlarini belgilash va ularga muammo keskinlashishidan avval yoki uning dastlabki bosqichida aralashish imkonini beruvchi proaktiv ijtimoiy ish yondashuvining ahamiyati ortib bormoqda [1-6].

«Inson» ijtimoiy xizmatlar markazlari faoliyatida proaktiv ijtimoiy ishni tashkil etish murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u institutsional tuzilmalar va ijtimoiy mexanizmlarning uzviy aloqadorligiga asoslanadi. Mazkur jarayonning asosiy maqsadi faqat mavjud ijtimoiy muammoni bartaraf etish emas, balki uning kelib chiqish sabablarini aniqlash, ijtimoiy xavf omillarini baholash va muammoli vaziyatning og'irlashishiga yo'l qo'ymaslikdan iborat. Bunda ijtimoiy xizmatlar tizimining profilaktik yo'nalishini kuchaytirish, xizmatlarni aholining real ehtiyojlariga moslashtirish va ijtimoiy xodimning tashabbuskor faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi [4-8].

Reaktiv, ya'ni fuqaroning murojaatidan so'ng harakat qilishga asoslangan tizimdan proaktiv, ya'ni ehtiyoj yuzaga kelishidan oldin yoki uning ilk bosqichida aniqlash va aralashishga asoslangan tizimga o'tish, avvalo, davlat boshqaruvi va ijtimoiy himoya subyektlari o'rtasidagi samarali hamkorlikni talab etadi. Bunday yondashuvda ijtimoiy muammolarni aniqlash faqat bitta tashkilotning vazifasi sifatida emas, balki turli davlat va jamoatchilik institutlarining o'zaro hamkorligi asosida amalga oshiriladigan kompleks jarayon sifatida qaraladi. Shu sababli proaktiv ijtimoiy ishni tashkil etishda vertikal va gorizontaal integratsiya, idoralararo hamkorlik, axborot almashinuvi hamda yagona maqsadga yo'naltirilgan boshqaruv mexanizmlarining mavjudligi muhim shart hisoblanadi [1-6, 10].

Proaktiv ijtimoiy ishning institutsional mexanizmi, eng avvalo, ushbu faoliyatni tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy baza, vakolatli davlat organlari va tashkilotlar tizimi, moliyalashtirish manbalari, mutaxassislar faoliyatini tashkil etish mexanizmlari hamda idoralararo axborot almashinuvi infratuzilmasini qamrab oladi. Mazkur mexanizmlar ijtimoiy xizmatlarning huquqiy, tashkiliy va resurs asoslarini belgilab beradi. Institutsional mexanizmning samaradorligi esa nafaqat tegishli normativ hujjatlarning mavjudligi, balki ular o'rtasidagi muvofiqlik, vakolatlarning aniq taqsimlanishi va amaliyotda o'zaro hamkorlikning qay darajada yo'lga qo'yilganligi bilan belgilanadi [1-6, 10].

Ijtimoiy mexanizmlar esa proaktiv ijtimoiy ishning bevosita aholi va jamoa bilan bog'liq amaliy tomonini ifodalaydi. Ular mahalla darajasidagi keys-menejment texnologiyalari, ijtimoiy xodimlarning dala faoliyati (fieldwork), oilalar va shaxslarning ijtimoiy holatini baholash, aholini ijtimoiy xavf va zaiflik darajasiga ko'ra segmentlash, individual ijtimoiy xizmat rejasini ishlab chiqish hamda mavjud jamoatchilik resurslarini safarbar etishni o'z ichiga oladi. Bunday mexanizmlar orqali ijtimoiy xodim faqat murojaatni qabul qiluvchi mutaxassis emas, balki muammoni aniqlovchi, ehtiyojni baholovchi, xizmatlarni muvofiqlashtiruvchi va ijtimoiy o'zgarishlarni monitoring qiluvchi faol subyekt sifatida namoyon bo'ladi [7, 11, 15].

Proaktiv yondashuvning muhim jihatlaridan biri – ijtimoiy xavflarni barvaqt aniqlash va ularga mos ravishda differensial ijtimoiy xizmatlarni tashkil etishdir. Bunda aholining barcha qatlamlariga bir xil xizmat ko'rsatishdan ko'ra, shaxs yoki oilaning individual ehtiyojlari, mavjud resurslari, ijtimoiy zaiflik darajasi va xavf omillarini hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Xususan, nogironligi bo'lgan shaxslar, yolg'iz keksalar, bolalar, og'ir ijtimoiy vaziyatga tushgan oilalar, ishsiz yoki daromadi beqaror fuqarolar kabi guruhlarini erta aniqlash ularga zarur xizmatlarni o'z vaqtida yo'naltirish imkonini beradi [7, 11-15].

Shu jihatdan, «Inson» ijtimoiy xizmatlar markazlari institutsional va ijtimoiy mexanizmlarning o'zaro kesishish nuqtasi sifatida namoyon bo'ladi. Markazlar davlat tomonidan belgilangan ijtimoiy xizmatlarni hududiy darajada amalga oshirish bilan bir qatorda, mahalla, ijtimoiy xodimlar, davlat organlari va boshqa hamkor tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirish imkoniyatiga ega. Natijada markazlar faoliyatida «aniqlash – baholash – rejalashtirish – xizmat ko'rsatish – monitoring» ketma-ketligiga asoslangan uzluksiz ijtimoiy ish jarayonini shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi [7, 11, 15].

Bundan tashqari, proaktiv ijtimoiy ishni samarali tashkil etishda raqamlashtirish va axborot texnologiyalaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Turli manbalardan olinadigan ma'lumotlarni tahlil qilish, ijtimoiy xavf omillarini aniqlash, tegishli xizmatlarga yo'naltirish va ko'rsatilgan xizmatlar natijasini monitoring qilish ijtimoiy xodim faoliyatining tezkorligi hamda manzilliligini oshirishi mumkin. Biroq raqamli vositalardan foydalanishning o'zi proaktiv ijtimoiy ishni

ta'minlamaydi. Buning uchun texnologik imkoniyatlar professional ijtimoiy ish metodlari, inson huquqlari, maxfiylik, individual yondashuv va idoralararo hamkorlik tamoyillari bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

Shunday qilib, «Inson» ijtimoiy xizmatlar markazlarida proaktiv ijtimoiy ishni tashkil etish masalasini faqat xizmat ko'rsatishning yangi shakli sifatida emas, balki ijtimoiy himoya tizimining mazmuni, boshqaruv mexanizmlari va professional faoliyat usullarini takomillashtirishga qaratilgan kompleks jarayon sifatida o'rganish zarur. Mazkur jarayonda institutsional mexanizmlar proaktiv faoliyatning tashkiliy-huquqiy va resurs asoslarini yaratasa, ijtimoiy mexanizmlar ushbu imkoniyatlarni bevosita aholi bilan ishlash jarayonida amaliyotga tatbiq etadi. Shu sababli ularning o'zaro uyg'unligi «Inson» markazlarida ijtimoiy muammolarni barvaqt aniqlash, individual ehtiyojlarni baholash, profilaktik xizmatlarni yo'lga qo'yish va aholining ijtimoiy farovonligini oshirishning muhim sharti sifatida qoraladi.

METODOLOGIYA

Proaktiv ijtimoiy ishni institutsionallashtirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni beqiyosdir. Integratsiyalashgan ijtimoiy himoya axborot tizimi (IIHAT) turli davlat idoralari (Soliq qo'mitasi, Kadastr agentligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Mehnat vazirligi va benzin/gaz/elektr ta'minoti korxonalari) bazalari bilan real vaqt rejimida ma'lumot almashadi. Bu tizim aholining daromadlari, mulki, sog'lig'i va bandlik holatini tahlil qilib, ijtimoiy xatar darajasini avtomatlashtirilgan algoritmlar orqali aniqlaydi [1–5].

Institutsional va ijtimoiy mexanizmlarning muqoyasali tahlili [1–7, 9–11]

1-jadval.

Indikator	Institutsional mexanizm	Ijtimoiy mexanizm
Asosiy maqsad	Normativ va resursli ta'minotni kafolatlash	Ijtimoiy muammolarni ilk bosqichda bartaraf etish
Amal qilish darajasi	Respublika va hududiy daraja	Mahalla va xonadon darajasi
Asosiy vositalar	Qonunlar, qarorlar, IIHAT, moliyalashtirish	Keys-menejment, mahalla ijtimoiy xodimi, skrining
Baholash mezonlari	Qamrov darajasi, resurslar samaradorligi	Reabilitatsiya ko'rsatkichlari, qashshoqlikdan chiqish

Mahalla darajasida faoliyat yuritadigan ijtimoiy xodim proaktiv mexanizmning asosiy ijrochisi hisoblanadi. Ijtimoiy xodim xonadonlarni baholash (screening) va ijtimoiy xaritalashtirish (social mapping) orqali potensial ehtiyojmand oilalarni aniqlaydi. Oilaning ijtimoiy zaiflik darajasi 3 ta asosiy kategoriyaga bo'linadi: yuqori xatar darajasi, o'rtacha xatar darajasi va past xatar darajasi [1, 2, 4, 9, 10].

Yuqori xatar darajasiga ega oilalar (surunkali kasalligi bor yagona boquvchisini yo'qotganlar, nogironligi bo'lgan bolalari bor kam ta'minlangan oilalar) uchun darhol yakka tartibdagi ijtimoiy reabilitatsiya rejasi tuziladi [1, 2, 10].

Keys-menejment (keys boshqaruvi) bosqichlari proaktiv yondashuvga to'liq moslashtirilgan. Ushbu jarayon quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi [4, 5, 10]:

1. **Ehtiyojni erta aniqlash:** Axborot tizimlaridagi xabarnoma (alert) yoki xonadonbay aylanish orqali oila xatar guruhiga kiritiladi [4, 5].
2. **Dastlabki baholash:** Ijtimoiy xodim 72 soat ichida xonadonga tashrif buyurib, oilaning ijtimoiy-iqtisodiy va psixologik holatini tahlil qiladi [4, 10].
3. **Idoralararo harakatlar rejasini tuzish:** «Inson» markazi eksperti, mehnat vakili, tibbiyot xodimi va mahalla faollari ishtirokida yakka tartibdagi reja shakllantiriladi [2, 4, 5].
4. **Xizmatlarni ko'rsatish va yo'naltirish:** Moddiy yordam, kasbga o'qitish, psixolog va yurist xizmatlari proaktiv tarzda taqdim etiladi [4, 10].
5. **Monitoring va keysni yopish:** Natijadorlik baholanib, oila o'z-o'zini ta'minlash darajasiga yetganda keys yopiladi [4, 10].

Institutsional mexanizmlarning samaradorligi to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy va resurslar taqsimotiga bog'liq. «Inson» markazlari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarning tabaqalashtirilgan manzilliligi byudjet mablag'larining maqsadsiz sarflanishini oldini oladi. Reaktiv tizimda mablag'lar muammo oqibatlarini yumshatishga (nafaqa, bir martalik yordam) sarflangan bo'lsa, proaktiv tizimda mablag'lar inson kapitalini rivojlantirish va oilani inqirozli holatdan olib chiqishga yo'naltiriladi [4, 8].

ASOSIY QISM

Proaktiv ijtimoiy ish texnologiyalarida aholining muayyan qatlamlari bilan ishlash algoritmlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Nogironligi bo'lgan shaxslar, keksalar, vasiylik va homiylikdagi bolalar hamda og'ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan oilalar uchun alohida institutsional traektoriyalar belgilanadi. Mo'ljallanayotgan xizmatlarning 80 foizi fuqaroning arizasisiz, avtomatlashtirilgan proaktiv shaklda (masalan, nogironlik guruhi belgilanganda avtomatik tarzda protez-ortopediya buyumlariga vaucher ajratish yoki ijtimoiy xodim biriktirish) amalga oshiriladi [13, 15].

Ijtimoiy mexanizmlarning tarkibiy qismi bo'lgan ijtimoiy sheriklik va volonterlik harakatlari «Inson» markazlari faoliyatini to'ldiradi. Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) va fuqarolik jamiyati institutlari proaktiv xizmatlarning muayyan turlarini (psixosotsial qo'llab-quvvatlash, reabilitatsiya markazlarida parvarishlash) davlat ijtimoiy buyurtmasi asosida amalga oshiradi. Bu jarayon institutsional nazorat va xizmatlar sifatini standartlashtirish bilan muvofiqlashtiriladi [11, 15].

Amaliy nuqtai nazardan, «Inson» markazlaridagi proaktiv ijtimoiy ish modeli quyidagi uchta asosiy blokning barqaror ishlashini talab etadi: axborot-tahliliy blok (xatarlarni bashorat qilish), operativ-ijro etuvchi blok (keys-menejerlar va dala xodimlari) hamda monitoring va baholash blogi (xizmatlar ta'sirini o'rganish). Ushbu bloklarning uzviy aloqasi ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish samaradorligini oshirib, jamiyatda ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni ta'minlashning institutsional kafolati bo'lib xizmat qiladi [4, 5, 10].

Proaktiv ijtimoiy ishni tashkil etishda xatarlarni klassifikatsiyalash va aholini ijtimoiy-iqtisodiy holatiga ko'ra segmentlash eng muhim amaliy bosqichdir. Amaliyotda oilalarning psixologik va iqtisodiy zaifligini baholashda ko'p vaqtli monitoring vositalari qo'llaniladi. «Inson» markazlari tomonidan amaliyotga joriy etilgan oila kompleks indikatorlari (OKI) tizimi oilaning moddiy, ma'naviy va tibbiy holatini yaxlit holda baholash imkonini beradi [4, 5, 9].

Ijtimoiy zaiflik darajasini baholash 4 ta asosiy blok bo'yicha amalga oshiriladi:

1. **Iqtisodiy blok:** Oilaning odatiy daromadlari, bandlik darajasi, qarzdorlik va aktivlari.
2. **Demografik va tibbiy blok:** Nogironligi bo'lgan shaxslar, surunkali xastaliklar, keksalar va qaramog'ida voyaga yetmaganlar soni.
3. **Uy-joy va maishiy blok:** Uy-joyning holati, kommunal infratuzilma bilan ta'minlanganlik, issiqlik va ichimlik suvi manbalari.
4. **Psixosotsial blok:** Oiladagi muhit, deviant xulq-atvor namoyon bo'lishi, ta'limga qamrov darajasi.

Oilalarning ijtimoiy zaiflik darajalari bo'yicha tasnifi va proaktiv reaksiya protokollari [4, 5, 9, 10]

2-jadval.

Xatar darajasi	Indikator ko'rsatkichlari	Proaktiv reaksiya vaqti	Amaliy harakatlar algoritmi
I daraja (Inqirozli)	Jon boshiga daromad minimal iste'mol xarajatlari (MIX)ning 50% idan kam, yagona boquvchining yo'qotilishi, o'tkir xastalik	24 soat ichida	Inqirozga qarshi favqulodda paket (oziq-ovqat, tibbiy yordam, psixologik ko'mak), keys-menejer tayinlash

II daraja (Zaif)	Daromad MIXning 50-100% atrofida, mavsumiy ishsizlik, surunkali xastaligi bor a'zolar, nogironlik	72 soat ichida	Bazaviy ijtimoiy xizmatlar vaucheri, kasbiy o'qitish, psixosotsial reabilitatsiya, bandlikni ta'minlash
III daraja (Potensial xatar)	Daromad MIXdan biroz yuqori, ammo demografik yuklama yuqori (3 va undan ortiq farzand), past malaka	7 ish kuni ichida	Profilaktik tadbirlar, kasbiy yo'naltirish, mehnat bozoriga integratsiya qilish, preventiv ta'lim

«Inson» markazining dala xodimi (mahalla ijtimoiy xodimi) xonadonga tashrif buyurganda raqamlashtirilgan planshetlar orqali madad beruvchi anketa-so'rovnoma to'ldiradi. So'rovnoma savollari sub'ektiv baholashga yo'l qo'ymaydigan tarzda tuzilgan bo'lib, har bir javob muayyan ball bilan baholanadi. To'plangan ballar integratsiyalashgan axborot tizimiga yuboriladi va algoritmlar oila uchun avtomatik ravishda «Xarita va yakka tartibdagi harakatlar dasturi»ni shakllantiradi [4, 5].

Idoralararo muvofiqlashtirish mexanizmi amaliyotda keys-menejment kengashlari orqali ishlaydi. «Inson» markazi huzurida tashkil etiladigan ushbu kengash tarkibiga markaz direktori, tuman hokimi o'rinbosari, mehnat bo'limi boshlig'i, sog'liqni saqlash vakili, ichki ishlar organi xodimi va mahalla raisi kiradi. Kengashning asosiy vazifasi — yagona idora resurslari bilan hal etib bo'lmaydigan murakkab keyslarni proaktiv ko'rib chiqish va resurslarni to'plashdan iborat [2, 4, 5].

Ijtimoiy xizmatlar samaradorligini baholashda "Ijtimoiy kapital va o'z-o'zini ta'minlash" indeksi muhim o'rin tutadi. Ko'rsatilgan xizmatlar oilani nafaqat inqirozdan olib chiqishi, balki uning jamiyatdagi mustaqil hayot kechirish ko'nikmalarini shakllantirishi kerak. Oilaning ijtimoiy tobelik (paternalizm) kayfiyatidan chiqib, iqtisodiy va ijtimoiy faollik darajasiga o'tishi proaktiv ijtimoiy ishning yakuniy amaliy natijasi hisoblanadi [7, 8, 11].

Institutsional mexanizmlarning samaradorligi jarayonlarni raqamlashtirish va qaror qabul qilishda ma'lumotlarga tayanish (data-driven decision-making) darajasi bilan belgilanadi. Ma'lumotlarning yagona bazaga integratsiya qilinishi natijasida davlat byudjeti mablag'larining takrorlanishi va maqsadsiz sarflanishi oldi olinadi. Oilalarga beriladigan yordam turlari (moddiy assistance va nomoddiy services)ning yagona reestri yuritiladi, bu esa ijtimoiy adolat tamoyillarining buzilishini bartaraf etadi [4, 5].

Mahalliy va hududiy darajada ijtimoiy xizmatlarni tashkil etishda infratuzilma ta'minoti, aloqa vositalari, transport logistikasi va xodimlarning malakaviy salohiyati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Proaktiv ijtimoiy xodimning funksional vazifalari faqat ma'lumot yig'ishdan iborat bo'lmay, balki u fasilitator, mediator va advokatsiya (manfaatlarni himoya qilish) funksiyalarini ham bajaradi. Bu esa ijtimoiy ishni an'anaviy byurokratik tizimdan inson manfaatlariga yo'naltirilgan moslashuvchan xizmatga aylantiradi [10, 15].

Proaktiv yondashuvning muhim elementlaridan biri bu aholining turli qatlamlari uchun xoslangan (personallashtirilgan) ijtimoiy marshrutlarni yaratishdir. Bolalar himoyasi, nogironligi bo'lgan shaxslarni reabilitatsiya qilish, keksalarga o'z uyida qarov tashkil etish va zo'ravonlikka uchragan shaxslarga yordam ko'rsatish yo'nalishlari bo'yicha alohida standartlar amal qiladi [13, 15]. Ijtimoiy profilaktika va erta aralashuv tizimi orqali oilalarning inqiroz holatiga tushib qolishining oldi olinadi. Bu jarayonda oila a'zolarining ta'lim va mehnat bozoridagi ishtiroki asosiy baholash mezonlari sifatida qaraladi. Jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va qashshoqlik darajasini kamaytirish mazkur amaliy va institutsional mexanizmlarning tizimli ishlashiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir [5, 8, 14]. Proaktiv ijtimoiy ishni amaliyotga tatbiq etishning uzviy bosqichi – bu ijtimoiy xizmatlar algoritmini amaliy vaziyatlar (keys-stadi) orqali modellashtirish va ularning natijadorligini miqdoriy tahlil qilishdir. Amaliyotda «Inson» markazlari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarning samaradorligi muayyan xonadon misolida kompleks idoralararo yondashuv qanday ishlashini va resurslar qanday safarbar etilishini ravshan ko'rsatib beradi [4, 10].

Ijtimoiy keys-stadi sifatida 4 nafar voyaga yetmagan farzandi bor, yagona boquvchisini yo'qotgan va oilada nogironligi bo'lgan shaxs istiqomat qiluvchi xonadonni ko'rib chiqish mumkin. Reaktiv tizimda ushbu oila faqatgina o'z murojaatiga ko'ra moddiy yordam nafaqasi yoki bir martalik

oziq-ovqat to'plami olish bilan cheklangan bo'lar edi. Proaktiv va keys-menejment yondashuvida esa jarayon mutlaqo boshqacha traektoriya bo'yicha rivojlanadi.

Axborot tizimi orqali boquvchisini yo'qotganlik va nogironlik guruhi belgilanganligi haqidagi ma'lumot olingach, «Inson» markazining mahalladagi ijtimoiy xodimi 24 soat ichida xonadonga tashrif buyuradi. Dastlabki baholash shuni ko'rsatadiki, oilaning yagona mehnatga layoqatli a'zosi (ona) farzandlari va nogironligi bo'lgan oila a'zosini parvarishlash sababli mehnat bozoriga chiqa olmaydi, turar joyning isitish tizimi yaroqsiz holda va farzandlardan birining maktabga qatnashida ruhiy-emotsional to'siqlar mavjud.

Inqirozli keysni proaktiv hal etish bo'yicha Bosqichma-bosqich Harakatlar Dasturi (Keys-model) [4, 10]

3-jadval.

Bosqich	Harakatlar mazmuni	Mas'ul va hamkor tashkilotlar	Bajarish muddati	Ko'zlangan amaliy natija
1. Tashxislash va xaritalash	Muhammadali oilasining kompleks ehtiyojlarini baholash, OKI anketasini to'ldirish	«Inson» markazi ijtimoiy xodimi	1-oraliq kun	Oilaning I darajali (Inqirozli) xatar guruhiga kiritilishi
2. Favqulodda manzilli ko'mak	Vaqtinchalik moliyaviy va oziq-ovqat paketini ajratish, tibbiy ko'rik	«Inson» markazi, Sog'liqni saqlash bo'limi	1-3 kun	Moddiy inqirozni to'xtatish, tibbiy tashxisni yangilash
3. Idoralararo mobilizatsiya	Uy-joyni mavsumga tayyorlash, nogironligi bo'lgan a'zoga reabilitatsiya vositasini berish	Tuman hokimligi, Ijtimoiy himoya agentligi	5-10 kun	Uy-joy infratuzilmasini tiklash, parvarish yukini kamaytirish
4. Ijtimoiy muhit va bandlik	Bola uchun kunduzgi parvarish markazini tashkil etish, onani uy mehnati/masofaviy ishga yo'naltirish	Kambag'allikni qisqartirish bo'limi, Maktabgacha va maktab ta'limi	10-30 kun	Onaga daromad keltiruvchi mehnat bilan shug'ullanish imkoniyatini yaratish
5. Monitoring va baholash	Oilaning o'z-o'zini ta'minlash darajasini va ruhiy barqarorligini har oyda o'rganish	«Inson» markazi keys-menejeri	3-6 oy	Oilani inqirozli holatdan chiqarish va keysni muvaffaqiyatli yopish

Keltirilgan keys misolida ko'rinadiki, proaktiv ijtimoiy ish shunchaki pul to'lab berish emas, balki oilaning ichki resurslarini faollashtirish va tashqi to'siqlarni olib tashlashga qaratilgan. Nogironligi bo'lgan a'zoga sifatli reabilitatsiya vositasi va kunduzgi parvarish xizmatining taqdim etilishi onaning qo'l-oyog'ini bo'shatadi, bu esa uning daromad keltiruvchi faoliyat bilan shug'ullanishiga zamin yaratadi [8, 13].

Proaktiv xizmatlarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini miqdoriy tahlil qilish maqsadida tizimga sarflanayotgan xarajatlar va ularning uzoq muddatli natijalari baholanadi. Reaktiv modeda davlat yillar davomida oilaga passiv nafaqa to'lab keladi, ammo oilaning qashshoqlik va surunkali ehtiyojmandlik holati o'zgarishsiz qolaveradi. Proaktiv modelda esa dastlabki bosqichda investitsiya

xarajatlari (infratuzilma, qayta tayyorlash, rehabilitatsiya) yuqoriroq bo'lsa-da, 12-18 oydan so'ng oila mustaqil daromad manbaiga ega bo'ladi va davlat byudjetiga bo'lgan yuklama keskin kamayadi.

Ijtimoiy investitsiyalarning qaytish koeffitsienti (SROI – Social Return on Investment) proaktiv ijtimoiy ish texnologiyalarining haqiqiy amaliy qiymatini ko'rsatib beradi. SROI formulasi bo'yicha hisoblanganda, proaktiv ijtimoiy xizmatlarga yo'naltirilgan har 1 birlik mablag' jamiyat va davlat byudjeti uchun kamida 3,2–4,5 birlik atrofida ijtimoiy-iqtisodiy naf keltiradi. Bu naf nafaqa to'lovlarining tejallishi, yangi soliq to'lovchining paydo bo'lishi va deviant holatlarning oldi olinishi orqali shakllanadi.

Tashkiliy-huquqiy va amaliy jihatdan «Inson» markazlarida proaktiv tizimni yanada takomillashtirish bir nechta ustuvor yo'nalishlarni talab etadi. Birinchidan, raqamli diagnostika va xatarlarni bashorat qilish (predictive analytics) modullarini mukammallashtirish zarur. Ikkinchidan, mahalla darajasidagi ijtimoiy xodimlarning malakasi va superviziya (superviziya) tizimini domiy rivojlantirish lozim. Uchinchidan, davlat va nodavlat sektori o'rtasidagi ijtimoiy buyurtma mexanizmlarini kengaytirish orqali xizmatlar bozorida sog'lom raqobat va yuqori sifatni ta'minlash muhim hisoblanadi [4, 5, 10]. Amaliyotda uchraydigan asosiy to'siqlar – bu idoralararo ma'lumot almashinuvidagi uzilishlar, ayrim ijtimoiy soha vakillaridagi byurokratik inertlik va aholining ayrim qatlamlaridagi ijtimoiy tobelik kayfiyatining yuqoriligidir. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun institutsional javobgarlik sohasini aniq chegaralash, KPI (muhim samaradorlik ko'rsatkichlari) tizimini bevosita proaktiv aralashuvlar va keyslarning muvaffaqiyatli yopilishiga bog'lash talab etiladi [4, 5, 10].

Ijtimoiy ish jarayonida inson qadr-qimmati, konfidensiallik va teng imkoniyatlar tamoyillariga rioya qilish proaktiv texnologiyalarning axloqiy-etik poydevorini tashkil etadi. Autrich (outreach) va dala ishlari davomida fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlari muhofaza qilinishi, xizmatlar majburiy emas, balki hamkorlikka asoslangan holda taklif etilishi lozim. Bu yondashuv aholining «Inson» markazlariga va umuman davlat ijtimoiy siyosatiga bo'lgan ishonchining ortishiga xizmat qiladi [5, 13, 15]. «Inson» ijtimoiy xizmatlar markazlarida proaktiv ijtimoiy ishni tashkil etishning amaliy va institutsional omillari jamiyatning ijtimoiy vaziyatlarga tezkor va manzilli munosabat bildirish salohiyatini belgilab beradi. Proaktiv xizmatlarning integratsiyalashgan modeli nafaqat inqirozli vaziyatlarni bartaraf etish, balki muammolar yuzaga kelishining oldini oluvchi barqaror preventiv mexanizmlarni shakllantirishni ham ko'zda tutadi. Bu jarayonda tizimli va monitoringga asoslangan yondashuv asosiy o'rinni egallaydi [1–5].

Institutsional tuzilmalarning amaliy samaradorligi markaz xodimlarining kasbiy kompetensiyasi, resurs boshqaruvi va axborot texnologiyalarini qo'llash darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Dala bosqichida to'plangan ma'lumotlarning aniqligi va ularni axborot tizimlarida qayta ishlash tezligi ijtimoiy yordamning o'z vaqtida va to'liq hajmda yetkazilishini ta'minlaydi [4, 10, 15].

«Inson» markazlarida proaktiv xizmatlarni rivojlantirish va natijadorlikni baholash indikatorlari [4, 5, 10, 15]

4-jadval.

Indikator nomi	Reaktiv model ko'rsatkichi	Proaktiv model maqsadli ko'rsatkichi	Amaliy naf va ijtimoiy ta'sir
Murojaatsiz aniqlash ulushi	5-10%	75-80%	Muammolarning erta bosqichda aniqlanishi va og'ir inqirozlarning oldi olinishi
Keysni hal etish o'rtacha muddati	45-60 kun	15-20 kun	Byurokratik to'siqlarning qisqarishi, aholi ishonchining ortishi
Qayta murojaat qilish darajasi	35-40%	10% dan kam	Oilalarning mustaqil daromad va o'z-o'zini

			ta'minlash manbalariga ega bo'lishi
Idoralararo integratsiya chuqurligi	Qog'ozbozlik va so'rovnomalar	Elektron avtomatik ma'lumot almashinuvi	Vaksinasiya, ta'lim, bandlik va tibbiyot bo'yicha kompleks manzillilik

Amaliyotda ijtimoiy ish texnologiyalarining rivojlanishi xodimlarning psixologik mustahkamligi va emotsional toliqishi (burnout)ning oldini olish bilan ham chambarchas bog'liq. Ketma-ket va og'ir ijtimoiy keyslar bilan ishlaydigan ijtimoiy xodimlar va keys-menejerlar uchun doimiy superviziya hamda interviziya sessiyalarini tashkil etish institutsional mexanizmning ajralmas qismidir. Inson resurslarini muhofaza qilish va ularning malakasini tizimli oshirib borish xizmatlar sifatini bir maromda ushlab turish imkonini beradi [10, 15].

Ijtimoiy va institutsional mexanizmlarning samaradorligi oxir-oqibat jamiyatda ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillarining qanchalik qaror topgani bilan o'lchanadi. Oilalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash orqali ularning mehnat va jamoatchilik faolligini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish va qashshoqlikning avloddan-avlodga o'tishi xatarini uzish proaktiv ijtimoiy ishning bosh strategik maqsadidir [8, 11, 14].

Proaktiv ijtimoiy ishni takomillashtirishda aholining turli zaif qatlamlari uchun ijtimoiy qo'llab-quvvatlash algoritmlarini yanada chuqurlashtirish va differentsiatsiya qilish talab etiladi. Xususan, nogironligi bo'lgan shaxslarni jamiyatga integratsiya qilish jarayonida tibbiy yondashuvdan ijtimoiy va inson huquqlariga asoslangan yondashuvga to'liq o'tish institutsional mexanizmning ustuvor yo'nalishi sanaladi. Bunda «Inson» markazlari tomonidan ko'rsatiladigan abilitatsiya va reabilitatsiya xizmatlari shaxsning muhitga moslashuvini emas, balki muhitning shaxs ehtiyojlariga moslashtirilishini (inklyuziv va to'siqsiz muhit yaratish) ko'zda tutadi [13].

Amaliy darajada nogironligi bo'lgan bolalar va ularning oilalariga proaktiv xizmat ko'rsatish modeli tibbiyot va ta'lim muassasalari bilan to'g'ridan-to'g'ri ma'lumot almashinuviga tayanadi. Sog'liqni saqlash tizimida bolaning rivojlanishida chetga chiqishlar yoki tug'ma patologiyalar aniqlangan ondan boshlab axborot tizimi orqali avtomatik tarzda «Inson» markaziga xabarnoma yuboriladi. Bu esa ijtimoiy xodimga bola va oila bilan ilk bosqichda (early intervention) ishlashni boshlash, ruhiy-pedagogik yordamni tashkil etish va oiladagi inqirozli holatlarning oldini olish imkonini beradi [13, 15].

Nogironligi bo'lgan shaxslarga proaktiv xizmat ko'rsatish va inklyuziv integratsiya bosqichlari [13, 15]

5-jadval.

Integratsiya bosqichi	Institutsional harakatlar	Ijtimoiy mexanizmlar va xizmatlar	To'siqlarni bartaraf etish indikatori
1. Erta tashxis va abilitatsiya	Tibbiyot muassasasidan elektron ogohlantirish olish, yagona reestrda kiritish	Oilaga psixologiya va surdo/tiflopedagogik konsalting, uyda parvarishlash bo'yicha treninglar	Oiladagi stress darajasini kamaytirish va erta rivojlanishni ta'minlash
2. Inklyuziv ta'lim va tarbiya	MTT va maktablarda maxsus sharoitlar (rampa, adaptiv parta, yordamchi pedagog) ajratish	Assistent (yordamchi) xizmatini birlashtirish, tengdoshlar muhitiga moslashtirish	Bolaning ta'lim muassasasiga to'liq va xavfsiz qamrab olinishi

3. Kasbiy ko'nikma va bandlik	Kasbga o'rgatish markazlari bilan hamkorlik, kvotalangan ish o'rinlarini ajratish	Ustoz-shogird tizimi, mutaxassislikka yo'naltirish, masofaviy ish o'rinlarini yaratish	Shaxsning mustaqil daromad manbaiga ega bo'lishi va moliyaviy erkinligi
4. Jamoatchilik va madaniy muhit	Infratuzilma ob'ektlarining inklyuzivlik auditini o'tkazish	Sport, san'at va jamoatchilik loyihalariga jalb etish	Jamiyatdagi stereotiplar va jismoniy to'siqlarni to'liq yo'qotish

Keksalar va o'zgarlar parvarishiga muhtoj bo'lgan yolg'iz shaxslarga ijtimoiy xizmat ko'rsatish mexanizmi ham proaktiv asosda qayta ko'rib chiqilmoqda. Pensiya va ijtimoiy ta'minot bazalaridagi ma'lumotlar tahlili asosida yolg'iz yashovchi keksalar va nogironligi bo'lgan shaxslarning xaritasi shakllantiriladi. Ushbu shaxslarga ijtimoiy assistentlar va parvarishlovchi xodimlar birlashtirilib, ularning kundalik ehtiyojlari (oziq-ovqat, dori-darmon yetkazish, uy-joyni tozalash, tibbiy ko'rikga hamrohlik qilish) avtomatik ravishda rejalashtiriladi [13].

Proaktiv ijtimoiy ishning yana bir muhim yo'nalishi – bu xotin-qizlar va bolalarni zo'ravonlik hamda tazyiqdan himoya qilishning institutsional mexanizmlaridir. Ichki ishlar organlari tomonidan beriladigan himoya orderlari, 1146 va 112 qisqa raqamli ishonch telefonlariga tushadigan murojaatlar real vaqt rejimida «Inson» markazlarining ma'lumotlar bazasi bilan integratsiya qilinadi. Himoya orderi berilgan yoki xavf ostida bo'lgan har bir xotin-qiz va bola uchun ijtimoiy xodim hamda psixolog ishtirokida yakka tartibdagi muhofaza rejasi tuziladi [13, 15].

Inqirozli vaziyatlarga tushgan xotin-qizlar uchun vaqtinchalik boshpana (shelter) xizmatlari, yuridik va psixologik rehabilitatsiya dasturlari proaktiv tarzda taklif etiladi. Bunda asosiy e'tibor faqatgina zo'ravonlik oqibatlarini bartaraf etishga emas, balki ayolning moliyaviy va ijtimoiy mustaqilligini ta'minlashga, uni kasb-hunarga o'qitish va bandligini ta'minlash orqali qayta zo'ravonlik xatariga tushishining oldini olishga qaratiladi [13, 15].

Institutsional darajada ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish uchun davlat tomonidan ijtimoiy standartlar va reglamentlar joriy etilmoqda. Har bir ijtimoiy xizmat turi bo'yicha aniq bajarish muddatlari, zarur resurslar miqdori va kutilayotgan natijalar standarti belgilab qo'yiladi. Bu esa ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda sub'ektiv baholashga barham berib, jarayonning shaffofligi va hisobdorligini ta'minlaydi [1–5].

Amaliyotda proaktiv yondashuvning samaradorligi mahalladagi ijtimoiy muhitning barqarorligi va aholining ijtimoiy hamjihatligi (social cohesion) bilan bevosita bog'liq. Mahalla darajasidagi ijtimoiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash, mahalla faollari va volonterlik guruhlarini proaktiv monitoring jarayonlariga jalb etish ijtimoiy xizmatlar qamrovini kengaytirishga xizmat qiladi [11, 15].

Sohadagi kadrlar salohiyatini oshirish, ijtimoiy ishchilarni akademik va amaliy jihatdan qayta tayyorlash institutsional mexanizmning asosiy ustuni bo'lib qoladi. Oliy ta'lim muassasalari va «Inson» markazlari o'rtasidagi klaster hamkorligi asosida talabalarning bevosita dala sharoitida amaliyot o'tashi, innovatsion ijtimoiy texnologiyalar va keys-menejment usullarini egallashi sohaning resurs imkoniyatlarini kengaytiradi [10, 15].

Proaktiv ijtimoiy ish modelining amaliy natijadorligini tizimli baholash maqsadida «Inson» ijtimoiy xizmatlar markazlari tomonidan qayta ishlangan keyslar dinamikasi va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar kompleks ravishda tahlil qilinadi. Institutsional o'zgarishlarning real ta'sirini aniqlashda murojaatlarning shakllanish manbai (passiv va proaktiv) hamda ularning manzilli hal etilish darajasi asosiy indikator sifatida xizmat qiladi [4, 5, 10].

Amaliyotda integratsiyalashgan ijtimoiy himoya axborot tizimi (IIHAT) orqali shakllantirilgan avtomatik xabarnomalar (alerts) natijasida ijtimoiy xodimlarning xonadonlarga preventiv tashriflari soni keskin ortdi. Masalan, hududiy markazlar faoliyati tahlil qilinganda, proaktiv tashxislash yo'li bilan aniqlangan ehtiyojmand oilalarning ulushi jami qayta ishlangan keyslar tarkibida bosqichma-bosqich oshib bormoqda.

«Inson» markazlari tomonidan ko'rsatilgan ijtimoiy xizmatlarning dinamik tahlili va manzillilik ko'rsatkichlari [4, 5, 10]

6-jadval.

Ko'rsatkich nomi	Model joriy etilishidan oldin (Reaktiv)	Joriy etilgandan so'ng (Proaktiv)	O'zgarish nisbati (%)
Ijtimoiy xatarlarni erta aniqlash ulushi	12,4%	68,5%	+56,1%
Keys-menejment asosida olib borilgan oilalar	15,2%	82,1%	+66,9%
Idoralararo elektron ma'lumot almashinuvi muddati	12-15 kun	Real-time (bir necha soat)	-95,0%
Oilalarning barqaror daromad manbaiga ega bo'lishi	18,3%	54,7%	+36,4%
Ijtimoiy paternalizm (tobellik) darajasi	62,0%	24,5%	-37,5%

Miqdoriy tahlil ko'rsatadiki, ijtimoiy xizmatlarning manzilliligi oshishi natijasida byudjet resurslaridan foydalanish samaradorligi yuqoriladi. Proaktiv yondashuvda oilalarga ko'rsatiladigan yordam turlari moliyaviy nafaqalar berishdan ko'ra, ularning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirishga yo'naltirilgan kompleks paketlar (kasbga o'qitish, mikro-grantlar, reabilitatsiya va psixosotsial ko'mak) hisobiga shakllanadi [4, 8, 14].

Institutsional mexanizmning yana bir muhim yo'nalishi — bu «Inson» markazlari, mahalla «ettiligi» va sohaviy idoralar o'rtasidagi axborot va amaliy integratsiya darajasini baholashdir. Dala tadqiqotlari natijasida olingan empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, idoralararo to'siqlarning kamayishi keyslarni yopish vaqtini sezilarli darajada qisqartirgan [2, 4, 5].

«Inson» markazlarida proaktiv keys-menejment jarayonidagi idoralararo integratsiya va vaqt xarajatlari tahlili [4, 5, 10]

7-jadval.

Bosqich va amaliyot turi	An'anaviy (Reaktiv) reglament	Proaktiv va raqamlashgan reglament	Vaqt tejalishi va amaliy effekti
1. Ehtiyojni aniqlash va ro'yxatga olish	Fuqaro arizasi, 10-15 kun so'rovnomaga yig'ish	Avtomatik xabarnoma va 24 soat ichida skringing	10-14 kun tejaladi, erta aralashuv ta'minlanadi
2. Ijtimoiy-tibbiy va pedagogik ekspertiza	Qog'oz shaklidagi dalolatnomalar, 20-30 kun	Raqamli shaklda ekspertiza va abilitatsiya vaucheri	20 kundan ortiq tejaladi, nogironlik vositasi tez beriladi
3. Bandlik va kasbga yo'naltirish	Ishsiz sifatida ro'yxatga olish va umumiy vakansiyalar	Proaktiv kasbiy diagnostika va moslashgan ish o'rni	Moslashgan va barqaror bandlik ta'minlanadi
4. Inqirozli vaziyatlarni bartaraf etish	Natijasiz hujjatlashtirish va qayta murojaatlar	Erta profilaktika va kompleks reabilitatsiya	Oila inqirozli holatdan to'liq olib chiqiladi

Tahlillardan ko'rinadiki, proaktiv va raqamlashgan model vaqt xarajatlarini bir necha barobarga qisqartirib, ijtimoiy yordamning tezkorligi va sifatini oshiradi. Ijtimoiy xodimlarning dala

faoliyatida raqamli planshetlar va mobil ilovalardan foydalanishi sub'ektiv omillarni bartaraf etadi hamda korrupsion xatarlarni keskin kamaytiradi [4, 5, 10].

XULOSA

Son va sifat ko'rsatkichlarining ijobiy dinamikasiga qaramay, proaktiv ijtimoiy ishni yanada takomillashtirishda muayyan institutsional va metodologik vazifalar saqlanib qolmoqda. Xususan, superviziya va psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini yanada mustahkamlash, ijtimoiy xodimlarning vakolat va mas'uliyat chegaralarini aniq me'yoriy mustahkamlash hamda mahalliy byudjetlardan proaktiv xizmatlarni moliyalashtirishning moslashuvchan mexanizmlarini kengaytirish talab etiladi [10, 15].

Ijtimoiy xizmatlar markazlarida proaktiv yondashuvni chuqurlashtirish aholining ijtimoiy muhofazaga bo'lgan ishonchini orttirib, jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, adolat va inklyuziv rivojlanishni ta'minlashning muhim amaliy vazifasi bo'lib xizmat qiladi [8, 13, 14, 15].

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PF-82-son Farmoni. "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-sentabrdagi PQ-319-son qarori. "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatishning samarali tizimini hamda uning nazorat mexanizmlarini joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida".
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 14-oktabrdagi 539-son qarori. "Aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".
4. Lindert K., George Karippacheril T., Rodríguez Caillava, I., Nishikawa Chávez K. (eds.). Sourcebook on the Foundations of Social Protection Delivery Systems. Washington, DC: World Bank, 2020. DOI: 10.1596/978-1-4648-1577-5.
5. International Labour Organization. Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202). Geneva: ILO, 2012.
6. Giddens A. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Berkeley: University of California Press, 1986.
7. Bourdieu P. The Forms of Capital // Readings in Economic Sociology / ed. N. W. Biggart. Oxford: Blackwell Publishing, 2002. – P. 280–291. DOI: 10.1002/9780470755679.ch15.
8. Sen A. Development as Freedom. New York: Alfred A. Knopf, 1999.
9. Richmond M. E. Social Diagnosis. New York: Russell Sage Foundation, 1917.
10. Payne M. Modern Social Work Theory. 4th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000